

Vendégszerkesztői bevezető

2024. május 3–4-én *Vándorló koncepciók – a médiakutatás lokális változatai* címmel műhelykonferenciát szervezett Pécsen a Kommunikáció, Média és Kultúra Program (PTE Demográfia és Szociológia Doktori Iskola), a Mérték Médiaelemző Műhellyel és a PAB Kommunikáció- és Médiatudományi Munkabizottságával közösen. Az esemény egy évevel korábban elindított konferenciasorozat egyik állomása volt. 2016 tavaszán a pécsi kommunikáció- és médiatudományi doktori képzésben résztvevő hallgatók *Új területek és fogalmak a kortárs média-kultúra kutatásában* címmel indítottak újtárra egy tudományos rendezvénysorozatot, amelynek célja a tudományterület szakmai műhelyeinek – kutatóinak, doktori iskoláinak – megszólítása volt.

Olyan szervezeti formát igyekeztek kialakítani, amely kellőképpen rugalmas ahhoz, hogy a kortárs médiakultúra kutatás aktuális fejleményeit, új elméletek és módszerek megjelenését, ezek alkalmazását időről időre számbavegye. Nem csupán korszerűsége törekedtek, hanem a megszólítottak körét is próbálták minél szélesebben meghatározni, így kommunikáció- és médiakutatók mellett történészek, irodalomkritikusok, művészettörténészek, társadalomkutatók, kortárs művészettel foglalkozó muzeológusok is szerepeltek az előadók között. Az elmúlt csaknem egy évtized alatt több ilyen szakmai találkozó is lezajlott, váltakozó tematikákat középpontba állítva, ám ragaszkodva a kezdetekkor létrehozott szervezeti keretekhez. (Egy korábbi, 2019. március 22–23-a között *Médiakutatás a digitális korszakban* címmel megvalósított, az akkor 70 éves Császi Lajost, a doktori program korábbi vezetőjét köszöntő konferencia anyagából a *Médiakutató* 2020. tavaszi száma válogatást is közölt.)

A jelen műhelykonferencia 2024 elején megjelent felhívó szövege egyszerre próbált egy konkrét területet, témakört a találkozó középpontjába állítani, és ezt a kommunikáció- és médiatudomány hagyománytörténetébe is beágyazni. Köztudott tény, hogy a kommunikáció- és médiakutatás története egy idős a 20. századdal. Létrejötté szorosan kapcsolódik a tömegtársadalmak és a totális politikai rendszerek megjelenéséhez, kibontakozása, intézményi megszilárdulása pedig az egymást követő mediális forradalmakhoz. A (média)közönség kialakulása, a különböző médiaformátumok megszületése és gyors változása, a nyilvánosság kiépülése következtében a kommunikáció- és médiatudomány a társadalom vizsgálatának, a mindenkor jelen megértésének egyik nélkülözhetetlen eszközévé vált. A műholdas műsorszórás elterjedése, majd az internet megjelenése együtt járt a határtalanság tapasztalatának mindennapivá válásával. A nyilvánosság digitális struktúraváltása, a hétköznapi kommunikációs rendszerek átalakulása pedig egy új korszak ígéretével kecsegtetett, amelyhez számos technológiai utópia kapcsolódott.

Az utóbbi évtizedben – nem függetlenül a társadalmi és a természeti környezet átalakulásától, a klímaválság, a pandémia, a háborúk és a politikai destabilizáció okozta problémahelyzetektől – a kommunikáció- és médiatudományon belül érezhetően felerősödött a mindig is jelen lévő válságregorika. Régi-új fogalmak kerültek elő – propagandamédia, populizmus, polarizáció –, amelyekkel együtt régi-új problémák is felbukkantak: a kommunikációs tér növekvő komplexitása, a médiaintézmények ellenőrizhetetlensége, az egyén fokozódó médiafüggősége, a „megfigyelő állam” realitássá válása miatti aggodalmak. A jövő körvonalai is bizonytalanabbá váltak. Nemcsak a technológiai/mediális átalakulás sebessége teszi nehezzé az előrejelzést, hanem a diszciplína fogalmi-módszertani eszközkészletének alkalmassága körüli kérdőjelek is.

Ráadásul az akadémiai-egyetemi világ strukturális átalakulása, így az egyetemek privatizációja, a tudományfinanszírozás rendszerének újragondolása, az akadémiai értékektől és normáktól eltérő preferenciák megjelenése a kutatás területén sem hagyta változatlanul a kommunikáció- és médiatudomány intézményi helyzetét. Mindezek a jelenségek világszerte megfigyelhetők, de a demokratikus hagyományok és intézmények gyengesége miatt különösen erőteljesen érvényesülnek a periféria-félperiféria országokban, így Magyarországon. Ez az átalakulófélben lévő intézményi-diszciplináris helyzet amellet, hogy számos problémát felvet, több lehetőséget is magában rejt. Egyebek közt lehetőséget kínál a tudományterület helyzetének áttekintésére, az általunk használt fogalmak és koncepciók alkalmazhatóságának, érvényességének vizsgálatára.

A műhelykonferencia felhívása egyetlen probléma köré csoportosítva próbálta feltérképezni a magyar kommunikáció- és médiatudomány trendjeit, a fentiekben vázolt helyzetre adott válaszkísérleteit. Az utóbbi időszakban felmerült az a kérdés, hogy a főként az úgynevezett első világ társadalmában kialakult elméleti és módszertani repertoár, a globálisan elterjedt fogalomkészlet mennyire alkalmazható más geopolitikai körülmények között lévő,

eltérő történelmi-kulturális tapasztalatokkal rendelkező társadalmak kommunikációs és mediális rendszereinek kutatása során. A reakciók iránya kettős: egyrészt a kutatók tudomány- és tudásszociológiailag rámutatnak az úgynevezett mainstream médiaelméletek elméleti és módszertani speciális kontextusaira, s az ebből fakadó korlátokra, másrészt megjelenik egy markáns érdeklődés az első világbelítől eltérő médiaökoszisztémák (média-rendszerek, médiumokat használó közösségek, médiaszövegek) kutatása iránt, amelynek célja a konkrét esetek leírásán és értelmezésén túl a médiatudomány fogalmi és módszertani repertoárjának bővítése.

Hogyan tud a magyar kommunikáció- és médiatudomány a jelen helyzetben a kurrens konceptuális kereteket és módszereket felhasználva, de a lokális viszonyok között alkalmazva hozzájárulni a társadalmi-kulturális folyamatok kutatásához és értelmezéséhez? Milyen problémákkal és megoldási kísérletekkel találkozunk e saját „domesztikációs folyamat” során? Milyen módon vizsgálhatók a globális mediakultúra lokális változatai, a kulturális cserének milyen útvonalai és csomópontjai vannak a globális összehálózottság korában? Milyen konfliktusok adódnak a globális, a nemzetállami és a lokális médiarendszerek eltérő hatalmi, kulturális érdekeiből, cselekvési lehetőségeiből? Milyen változásokat hoztak magukkal a társadalmi rend alakításában a periféria országaiban az új technológiák, mediális infrastruktúrák? Milyen fogalmak mentén írható le ez a folyamat? Milyen lehetőségeket teremt a kutatás eszközeinek, infrastruktúrájának újragondolására a nyitott kutatási adatok és archívumok, a kutatási szoftverek elterjedése? Egyebek mellett ezekre a kérdésekre kereste a választ a műhelykonferencia a különböző tudományterületekről (kommunikáció- és médiatudomány, kulturális antropológia, szociológia, szociálpszichológia, irodalom- és kultúratudomány, jogtudomány) érkező szakemberek részvételével.

A kétnapos rendezvényen összesen 29 előadás hangzott el, 21 helyről/képzési formáról érkeztek előadók, akiknek csaknem egynegyede doktori hallgató volt. A műhelykonferencián az alábbi szekciókban hangoztak el problémafelvető előadások:

- A mediakultúra genealógiái – a médiaelméletek „lokalizálódása”
- A reprezentáció politikái, identitáskonstrukciók és a globális médiatér
- Kutatási módszerek – médiaelemzések
- Médiakonvergencia – hibriditás a kortárs mediakultúrában
- Populáris geopolitikák, a médiumok geopolitikája
- Médiamodellek – a társadalmi polarizáció és a médiarendszer összefüggései
- Médiaformátumok lokalizálódása (globális médiatartalmak – lokális változatok)

A jelen összeállítás a konferencián elhangzott előadásokból kínál ízelítőt, s egyben arra is bizonyíték, hogy tematikailag, módszertanilag milyen széles a magyar kommunikáció- és médiakutatás horizontja. A tudományterület lehetséges megközelítéseit jól szemlélteti, hogy a szerzők között kommunikáció- és médiakutatók mellett néprajzkutató, irodalomtörténész, vizuáliskultúra-kutató is megtalálható. Az összeállításban éppúgy olvasható újszerű kutatómódszertani eszközt bemutató szöveg (Tímár Borbála jóvoltából), mint egy új kutatási területekre a figyelmet felhívó áttekintés (Varga Tibor az e-sportipar médiagazdaságtanáról). Kálai Sándor tanulmánya a magyar médiatörténet egy sokáig elfeledett, mostanában újra érdekessé vált hagyományát rekonstruálja, Tamás Ildikó pedig a kisebbségi identitás megjelenítésének digitális formáit mutatja be a számi fiatalok Instagram-használata során. A magyar médiakutatás érzékenységét az aktuális társadalmi-politikai történések iránt jól szemlélteti Dunai Tamás elemzése a *Heartstopper* című képregény körüli fóliázási konfliktusról, illetve Torbó Annamária szövege a reprezentációs politikák körüli vitákról a *Bridgerton család* című sorozat ürügyén. Az összeállításban a populáris kultúra kutatása is erőteljesen képviselteti magát: Borbíró Aletta esettanulmánya a populáris zene és a politika kapcsolatát vizsgálja, Tisza Eleonóra pedig a *young adult* irodalom műfaji határait értelmezi a hibriditás jelenségét középpontba állítva. A *Médiakutató*ban hagyományosan jelen lévő témákkal is találkozhat az olvasó: Horváth Kata empirikus kutatásokra támaszkodó írása a „reziliencia” fogalom alkalmazhatóságát teszteli a szerkesztőségek vizsgálata során, Kiss Gábor Zoltán pedig a cenzúra működését elemzi egy teljesen új kutatási területen, a modern társasjátékok világában.

Pécs, 2024. október 13.

Szijártó Zsolt
vendégszerkesztő